

A 198. dal jeligéje:

Parrà forse ad alcun, che 'n lodar quella
Ch' i adoro in terra, errante sia 'l mio stile,
Facendo lei sovr' ogni altra gentile,
Santa, saggia, leggiadra, onesta, e bella.

A 189. sonetto (P. I.) első négy sora. Kisfaludy is, mint Petrarca azon kezdi, hogy sokat mondott ugyan «kedves ellensége» szépségéről, de még sem mondott eleget. Mert «szót, színt» nem lehelgett.

A XXI. ének jeligéje:

Chiare, fresche, o dolci acque,
Ove le belle membra
Pose colci, che sola a me par donna:
Gentil ramo, ove piacque
(Con sospir mi rimembra)
A lei di fare al bel fianco colonna; —
Date udienza insieme
Alle dolenti mie parole estreme.

A XI. canzone (P. I.) első szakaszából. — Petrarca a canzone e szakaszában megszólítja a patakot, melyben Laura fürdött, az ágat, melyhez támaszkodott, s a levegőt, melyen át Laura szemeit megpillantá. Az énekben is hasonló fordulatokat találunk.

ANGYAL DÁVID.

PETŐFI «ÖRÜLT»-JÉNEK VERSALAKJA.

Sok vita tárgya volt az a kérdés: egyáltalán verses alakban van-e írva Petőfi *Örültje*, s ha igen, minő versforma lehet az? A Fischer-féle Petőfi-életrajznak erre vonatkozó véleménye csak tavaly is éles hangú vitát idézett elő, mely Kulcsár Endre és Jékey Aladár közt a Fővárosi Lapokban (1890: 61., 66., 72. és 77. sz.) folyt le.

Azt hiszszük, e kérdés a szakszerű rhythmikai elemzés előtt mai nap már nem maradhat kérdés. Megoldása a következő.

«Az örült» áll 90 sorból. Ebből egyelőre kirekesztendő

a hétszer külön sor gyanánt ismételt kaczagás («Hahaha»), melynek sorfaji jellege magából nem állapítható meg, hanem az egész költemény rhythmikai jellemétől függ (8, 23, 32, 43, 54, 61, 82. sor). Marad mint elemezendő 83 sor.

Ezek közül elvitázhatatlan jambusi sor van 32, ú. m. a 10, 11, 13, 17, 22, 25, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 45, 47—50, 52, 53, 55—57, 59, 60, 63, 67, 77, 81, 84, 85, 88, 89. E 32 sor mindenesetre van oly tiszta jambus, mint Petőfinék 1846 körül írt jambusai általán, a mikor e nyugateurópai sorfajt nem írta többé azzal a merev szabályossággal, mint kezdőkori műveiben, az Athenæum költőinek befolyása alatt.

Épen úgy elvitázhatatlan anapæstus van 11 sor, ú. m. 2, 16, 29, 30, 62, 65, 68, 69, 71, 79, 80.

A 83 sor közül e 43-nak kimutatott tiszta sorfaji jellege már magában is megállapítaná azt, hogy e szabályosság nem lehet a véletlen műve s a költő a verses alakhoz hajlott; sőt megállapítaná azt is, hogy a költemény nagyobbbrészt emelkedő rhythmusokban mozog, s a két rokon sorfajon, a jambuson és anapæstuson alapúl. De végkép eldönti a kérdést az, hogy a rhythmikai tudomány ismer egy bizonyos vegyes sorfajt, az anapæstizált jambust, s a hátralevő sorok közül 30 ebbe a rovatba esik, ú. m. 4, 6, 7, 9, 12, 14, 18, 21, 24, 26, 27, 31, 34, 37, 40, 44, 46, 51, 58, 64, 66, 70, 72, 76, 78, 83, 86, 87.

E szerint a költemény zöméről, 83 sor közül 73-ról tisztán kimutatható, hogy emelkedő rhythmusokban van írva.

De vajjon úgy-e, hogy egyik sor jambus, a másik anapæstus, a harmadik megint jambus, a negyedik anapæstizált jambus, tehát úgy-e, hogy három sorfajból ugrál a költő minduntalan egyikről a másikra? Ez olyan önkényes és motiválatlan használata volna a különböző rhythmikai elemeknek, mely egészen példátlanúl állna irodalmunk történetében. Az megesik (épen Petőfinél is), hogy a költemény rhythmusneme szakaszonként változik, de hogy minden sorban más rhythmus-nembe csapjon, azt nem teszik költőink, s azért ez a megfejtés épen nem lenne elfogadható.

Az *brült* derekát nem három rhythmus-nem alkotja, soronként áthajigálva egymáson, hanem egyetlen sorfaj, t. i. épen az anapæstizált jambus, melynek e költeményben mind

a teljes jambusok, mind a teljes anapæstusok csak szélső változatai; amazok t. i. olyan jambusok, melyeknek egyetlen lába sem aprózódott anapæstussá, ezek pedig oly jambusok, melyekben minden láb anapæstussá gyorsult, s közbe esnek ama nagyszámú sorok, melyekben egy vagy több láb, hol ez, hol amaz, de nem valamennyi, anapæstizálódott.

Az «anapæstizált jambus» neve nem azt jelenti, mintha az ily sorokban a jambusi lábakat a rendes anapæstusi lábakkal kevernök össze, hiszen mind a kettő emelkedő ütem ugyan, de amaz $\frac{3}{8}$, ez pedig $\frac{4}{8}$ értékű. Csak arról van szó, hogy a jambusi sor egyes lábait feloldjuk, az egy rövid és egy hosszú szótag helyett két rövidet teszünk egy hosszúval; az ilyen anapæstus prozódiailag teljesen olyan, mint a rendes anapæstus (∪∪-), de rhythmikailag csak egy jambust ér,

hangjegye nem , hanem .

Van ezenkívül a költeményben három sor valóságos daktylus (3, 15, 33) és egy sor daktylizált trochæus (5).

A még hátralevő hat sornak sornfaji jellege nem oly kétségtelenül világos. — Az 1., 28., 73. és 75. sorok spondeusok lévén, értékük önmagukban tekintve kevésbé állapítható meg. A 75. sor azonban jobban hangzik ereszkedő rhythmusban olvasva, mint emelkedőben, természetesebb így: *Mint egy méreggé vált tenger*, mint így: *Mint egy méreggé vált tenger*; ezt tehát vesszük ereszkedőnek a daktylizált trochæusok közé. A 73. sor viszont mint emelkedő tetszik jobban: *Mint egy mézzé vált tenger*. A 28. sor: *Ezt is megcsaltam* körülbelül egyaránt volna mindkettőnek olvasható, de mivel a körülötte levő sorok rhythmusa mind emelkedő, természetesen ez is az. A legelső sor: *Mit háborgattok*, önmagában olvasva, szintén elég jól hangzik, akár daktylice, akár anapæstice olvassuk (összevont thesisekkel), bár mégis inkább a daktylushoz hajlik. A környező sorokból mind a két eset mellett hozhatni fel okokat. Hogy anapæstusnak vegyük, a mellett az szól, hogy a második sor is anapæstus; de daktylusnak viszont azért számíthatjuk, mert e sor a másodikkal egyetemben ötlábú daktylusnak hangzik, tehát a 2-ik sor is részt vehet a daktylikus benyomás erősítésében, a 3-ik sor is daktylus, valamint az 5-ik is. Alkalmasint jól sejtem, hogy

Petőfi e költeményt daktylikusan kezdte, mert hiszen a daktylusos sorok, ú. m. az 1, (és 2) 3, 5, 15, 33 a költemény elején csoportosúlnak, — és csak a költemény haladtával állapodott meg végleg az emelkedő sorokban.

Bonyodalmasabb a két hátralevő sor esete, melyeket a főntebbi sorfajok keretébe nem lehet könnyedén beleilleszteni. A 74. sor *De egy harmatcseppnyi belőled gyilkosabb* legjobban hasonlít az anapæstizált jambushoz, s mi annak is veszszük; ez ellen csak az szól, hogy az *egy* posíciójánál fogva hosszú s Petőfinél nem tudunk arra másik esetet, hogy egy helyzeténél fogva hosszú szótagot rövidnek vett volna. Tekinthetjük a kérdést úgy is, hogy e sor a megfelelő ereszkedőből úgy alakult, hogy az egy szótagú anacrusis helyett két szótagú basist kapott, a melynek mértéke a költő tetszésétől függ. — Végre a legutolsó sor: *Levegőbe röptem . . . Hahaha!* — csak avval okoz nehézséget, hogy a kaczagás, mely másutt mind külön sorba van írva, itt a sor végére került; pedig a sor első része tiszta anapæstus, úgy hogy a három pont helyén pauzát tartva — s ilyen belső pauzás sorok akadnak olykor költőinknél, épen Petőfinél is — a hahota épen alkalmasan kerekíti ki a sor rhythmusát.

Ez utóbbi hat sor magyarázatát tarthatja bárki erőszakoltnak, a többi biztosan megállapított 77 sor elég nyilvánvalóvá teszi az eredményt.

«Az örült» tehát határozottan *verses alakban van írva*; formája egy nyugoteurópai schéma: az *egyenetlen sorú szakozatlan és rímtelen anapæstizált jambus*. Az anapæstizált jambus alkotja nemcsak a költemény törzsét, hanem az egész költeményt. Mert — mint említve volt — a tiszta jambust és tiszta anapæstust is csak az anapæstizált jambus végleteinek kell e költeményben tekintenünk; továbbá a különben közönbös mértékű «Hahaha» is az uralkodó rhythmushoz alkalmazkodik, úgy hogy a 90 sorból 84 tisztán anapæstizált jambus; végül pedig a hat többi sor, mely daktylizált trochæus, szintén rokon az uralkodó rhythmussal, sőt annak a változata ez is oly módon, hogy a többiben meglevő ütemelőző e hat sorban el van hagyva. A daktylikus és anapæstikus sorok ily látszatos összekeverése irodalmunkban sem példátlan és megfejtése egyszerűen az, hogy a költő az egyik sort ütemelőző-

vel írta, a másikat a nélkül. Petőfi is megtette ezt másutt is, pl. a *Helység kalapácsában*.

A rhythmikai tagolás mutatványául álljon itt néhány sor.

De mit | kaczagok | mint a | bolond ;
 Hisz sir|nom kellene,
 Sirat|ni, hogy olly | gonosz a | világ.
 Az isten is | felhő | szemével
 Gyakran | sirat|ja, hogy | megalkotá,
 De mit | használ | az ég | könyűje is?
 A földre hull, | a ron|da földre,
 Hol az emberek | lábbal | tipor|ják,
 S mi lesz | belő|le,
 Az ég | könnyéből? Sár.
 Hahaha!

Így megy a többi is, egész szabályosan.

A jambus amaz aprózása (anapæstizálása) korántsem oly ritka dolog, mint azok gondolnák, kik csak a négy sorfaj rendes alakjaihoz vannak szokva. Mellőzve a görög és latin költészetet, hol a jambusnak nemcsak anapæstizálása, hanem sok egyéb változtatása is egészen közönséges szokás volt s a német és angol verstechnikát, honnan e divat hozzánk is eljutott: épen a mi költészetünkben is meglehetősen múltja van e sorfajnak és sokan írták már Kazinczytól kezdve, ki a egyes színezetű formákat nagyon kedvelte. Némelyek a görög jambusokat utánozták vele, mások a német Knittel-verset és Heine modorát s ismét mások az angol és skót balladák ütem-aprózásait. Oly tökéletes versművész is, mint Arany János, él e szabálytalannak látszó verselő móddal. Ismert példák nála: *A walesi bárdok* és a *Sir Patrick Spens*, hol a jambusok aprózása még kevésszer fordul elő (Ván-ě őtt | folyó | és föld|je jó | Lég|elő|in fű | kövér; aztán: O hol | káp|ok egy | jó ten|gerészt); sűrűbben anapæstizál: *Az ördög elvitte a finánczot*. Hasonló esetek vannak Lévaznál, Heine, Burns darabjainak s angol és skót balladák fordításaiban. De Petőfire legilletékesebb analogia maga Petőfi, a ki fejlődésének egy időszakában különös előszeretettel művelte az anapæstizált jambust. 1846 elejére esik ez időszak, akkor kelt *Az örült* is. Lapozzuk át *Az örültet* követő sötét és bizarr hangulatú versikéket, melyeket

Az űrűttel egy helyen, egy időtájban és egy kedélyállapotban írt: e versek közül vagy negyven darab külső formára nézve szakasztott mása *Az űrűtnek*, — mindegyik anapæstizált jambussal mérhető. És ez nem az egyetlen eset, hogy Petőfi valamely versformát fölkapott és egy ideig állandóan abban verselt. Alig félévvel *Az űrűt* előtt szintén vagy negyven darabot írt Petőfi egymásután egy formában. (L. a Mednyánszky Bertához szóló dalokat.) Íme egy *Az űrűt* testvérei közül:

A férj | hazajő | betegen.

Hű nője orvósért

Megy hirtelen.

Miként | siet | az istenért!

Az orvostól | mindent | remél,

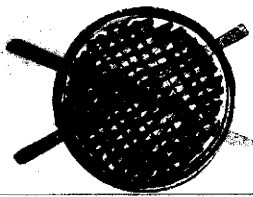
Azért | rohan érte mint | a szél,

Oly gyorsan azért | keresi föl . . .

Jól tudja, az orvos gyakran öl.

E negyven darab versnek a formája semmivel sem különb *Az űrűt*nél s ugyancsak csodálatos véletlen volna, ha Petőfi mind csupa szabálytalan verseknek akarta volna őket írni s mégis mind úgy kerültek ki tollából, hogy csak épen anapæstizált jambussal lehet őket mérni valamennyit, és semmi más versalakkal, sem trochæussal, sem daktylussal, sem daktylizált trochæussal, sem magyaros ütemekkel. E szerint az afféle igen laikus észrevétel, hogy ilyen módon minden prózát lábakra lehet szedni, — magától elesik. Mi e sorok mérésére nem szedjük elő a verslábak ama hosszú és henye jegyzékét, melyet a régi metrikusok állítottak össze s verstanaink még ma is híven ismételnék. Szerintünk e vers jambus, melynek ütemeit a költő aprózza.

Kétségtelen, hogy e versalak a szabad forma benyomását teszi ránk, mit csak fokoz az, ha — mint *Az űrűt*ben is — mellőzve van a rím, a strophikus tagoltság és a sorok egyenlősége; de mindez nem másítja meg a dolgot. S elfogultság nélkül mondhatjuk, hogy szerencsés gondolat volt Petőfitől *Az űrűt*ben azt a majdnem összetört formát választania. E nyugtalan, szeszélyes és szabad aprózású rhythmus, a mely — stropa-szerkezet, rímek és egyenlő sorméret híján — mintegy középen látszik állani a vers és a próza közt, — ez

összekúszált idom nagyon talál az örült kiszámíthatatlan lelki-állapotához és rhapszodikus beszédéhez.

Végül, ha tudjuk azt, minő hatás alatt írta Petőfi a *Felhők*et, tisztában lehetünk azon külföldi forrás felől is, honnan e versformát — bár magyar előzmények után — kölcsönözte.

A tavaly lefolyt vitában tehát lényegileg Kulcsár Endrének volt igaza s egyáltalán azoknak van igazuk, kik *Az örült*et nem prózának, hanem valóságos versnek tekintik. Kulcsár úgy találta, hogy e költemény formája a jambus, mely sűrűn van tarkázva anapæstus-lábakkal. E meghatározás nem egészen szabatos, a főtebbiek szerint; de eléggé megközelíti az igazságot. Oda azonban már nem követhetni Kulcsárt, a hol nemcsak anapæstusokat, hanem choriambusokat is szólít segítségül. Szerintünk nem ez a tagolás, hogy Nagy mün|kábã vägyök | sieték (tehát anapæstizált és choriambizált jambus), hanem ez a pontos tagolás: Nagy mün|kábã vä|gyök s|ieték (tehát daktylikus sor, melynek jogosultságát az anapæstikusok közt, főtebb igazoltuk). A jambusi sorok lábainak choriambusra való aprózása nálunk csakhamar lehetetlennek bizonyult s még az ó-klasszikai iskola bölcsőkorában lemondtak róla. A choriambus emlegetésével arra a vádra is könnyen okot adunk, hogy a magyarázat kedvéért önkényesen szolongatjuk elő a legkülönbözőbb verslábakat. Kulcsár ott is túlló a czélon, a mint *Az örült*ben sorról-sorra mutatja ki, hogy az illető helyen a tartalom épen azt a soralakot kívánta, mely ott van; e fejtegetéseiben igen sok az erőszakolt symbolismus.

Jékeynek az a véleménye, hogy «*Az örült* se nem próza, se nem mértékes vers. Mind a kettőnél több, Petőfi lángszellemének lyrai bravourja. A rhapszodikus exaltatio netovábbja, a formai nyűg békói nélkül, egyedül a gondolatrhythmus zengő szárnyain». Más szóval: Petőfi e költeményben remekelt, a szavak zenéjéről lemondott s a gondolatok zenéjéből szőtt egy szellemibb versformát, melyben a taktusokat csak a gondolatok rhythmusa jelzi. Tény, hogy a költő mintegy zenévé tudja olvasztani a gondolatokat, — de az nem *Az örült* kizárólagos tulajdona, hanem minden lyrai költeménynek szükséges föltétele, maga a lyricum. S a gondolatok e zenéje nagyon megfér a mértékkel is, noha el lehet

nélküle is. Az is tény, hogy *Az Őrült*ben a sorok hosszát a lehető határokon belől nem valamely rhythmikai elv, hanem többnyire a mondatok terjedelme szabja meg s így a gondolat lüktetésének erős idomító hatása mutatkozik itt a külső formára; de *Az Őrült*ben a gondolatrhythmus nem nyilatkozik élesebben, mint száz más költeményben, melyek mértékkel is bírnak, általán e költeményt nem is szokták a gondolatrhythmus klasszikus mintái közt idézni; végül pedig a gondolatrhythmusból hogyan magyarázható ki az a sok tiszta jambus e költeményben?

Ha Jékey a gondolatrhythmusban fedezi föl e költemény formáját, Fischer Sándor arra a következtetésre jut, hogy *Az Őrült*nek egyetlen formai jele a stropha-szerkezet, de egyenlő mennyiségű sorokról, megfelelő méretekről itt szó sem lehet. Mintha száz meg száz egyenetlen sorú, szakozatlan és rímtelen jambust nem találnánk a magyar költészetben Vörösmartynál, Garaynál, Tompánál, Petőfinél és Aranyánál, melyek azért mind valóságos versek. A strophikus tagoltságra csak emlékeztet e költeményben valami, t. i. a hahota refrainszerű ismétlődése, meg a gondolatsorok újabb és újabb fordulatai. Fischer és magyar fordítója még az ellen a naiv «vád» ellen is védik Petőfit, mely szerint *Az Őrült* nem költemény és pedig azért, mert nincs mértékben írva. Nem emlékszünk, hogy *Az Őrült* költemény voltát illetékes oldalról ez okon megtagadták volna, noha talán formátlannak találták is. Sajátságos egyébiránt, hogy mind Fischer, mind Jékey valami tüneményszerű genialitást látnak abban, hogy Petőfi *Az Őrült*ben egyáltalán minden versformának fittyet hányt. Hogy ezt a genialitást Petőfi nem követte el, az a főntebbi fejtegetésekből talán eléggé kitetszik.

NÉGYESY LÁSZLÓ